

Mineralogická nomenklatura

Firma Vodní zdroje Chrudim, spol. s r. o., uspořádala od prosince 1998 do června 2012 celkem 139 výstav. Asi jednu třetinu z nich tvořily výstavy zaměřené přírodovědecky. Část těchto expozic byla věnována geovědám. Vlastivědnou náplň měly například výstavy „Kamenná Chrudim“ (1999, současně vydána stejnojmenná publikace v Edici Chrudim), nebo „Červená studánka“ (1999). Zvláště pro odbornou veřejnost byly určeny výstavy „Od Vodičky k dnešku“ (2008), či „Zpevňování skalních masivů“ (2011). Školám vycházely vstříc výstavy „Kameny Železných hor“ (2011) a „Historie hornin a života“ (2005). V roce 2008 připravila firma exkurzi pro muzejní geology ČR a SR. Součástí byla i přednáška a výstava o terminologii v geologických vědách s důrazem na mineralogickou nomenklaturu.

V současné době uvádí Mineralogy Database <www.webmineral.com> více než 4 700 oficiálně uznaných druhů minerálů. Včetně synonymních názvů se užívá kolem 7 500 jmen nerostů a mnoha dalších názvů národních. Zdroje starých i nově vznikajících jmen jsou různorodé. Může to být chemické složení (chromit, uraninit), fyzikální vlastnost (rubín od lat. ruber = červený, diamant od řec. adamas = nepřemožitelný), naleziště (muskovit od vitrum muscovitum = moskevské sklo, chvalteicit podle Chvaletic), použití (grafit od řec. grafein = psát). Často jsou názvy nerostů odvozeny od jmen osob. Mohou to být politici (rooseveltit podle prezidenta USA F. D. Roosevelta), nebo jiní známí lidé (gagarinit a armstrongit podle kosmonauta J. A. Gagarina a prvního muže na Měsíci N. A. Armstronga). Běžně jsou názvy voleny na počest mineralogů a geologů: slavíkit, nováčekit, kettnerit, součekit, paděrait, čejkait atd. Zejména v minulosti využívaly autoři při popisu nových minerálů antická theonyma a hérónyma (vlastní jména bohů a hérůů).

Rakouský mineralog Müller objevil v roce 1782 v rumunské Transylvánii minerál, který o 18 let později německý chemik Klaproth nazval tellur, a to podle římské bohyně Země Tellus. Oxid tohoto prvku byl v roce 1842 pojmenován tellurit. Příbuznost telluru a nově objeveného prvku vyjádřil švédský chemik Berzelius v roce 1817 názvem selen, a to podle řecké bohyně Měsíce Seléné. Tato bledá vládkyně Měsíce dala jméno také naprosto odlišnému minerálu, průhledné odrůdě sádrovce – selenitu. Podle římské souputnice Seléné, bohyně Luny, jsou obecně nazývány měsíční horniny lunaity.

Švédský chemik Ekeberg objevil v roce 1802 prvek, který nereaguje s kyselinami. Vzpomněl si na řecký mýtus o králi, který nestoudně zkoušel vševědoucnost bohů. Zabil svého syna a předložil jej při hostině jako pokrm – poznají to bohové? Byl za to exemplárně potrestán. V podsvětním vězení trpí stálým hladem a žízní. Nemůže se „spojit s vodou“ – podle tohoto zločince Tantara byl nazván nereagující prvek tantal. Jeho oxid se jmenuje tantalit. Složením podobný nerost nese jméno ixiolit v připomínce na jiného antického kriminálního Ixióna. Tento král se pokusil znásilnit Diovu manželku Héru. Byl potrestán vpletením do stále se otáčejícího hořícího kola.

V roce 1781 objevil Angličan Herschel dalekohledem vzdálenou planetu. Pojmenoval ji Uran ke cti vládce světa a boha nebe Úrana. Němec Klaproth podle této planety nazval roku 1789 kovový prvek uran. Jméno se pak dostalo do označení řady nerostů – uraninit, uranofán, uranopilit, uranospinit, uranocircit, uranmikrolit aj.

Do mineralogické nomenklatury ovšem vstoupily i postavy jiných mytologií. Vzácný modrozelený nerost quetzalcoatlit dostal v roce 1973 své jméno podle aztéckého boha Quetzalcoatla, který sám sebe spálil na hranici a z jeho popela vznikli ptáci quetzalové s modrozeleným peřím. Středoamerické provenience je i vzácný nerost tlalocit, popsán roku 1975. Pro vysoký obsah vody byl nazván podle aztéckého boha deště Tlaloka.

Ukázku vícenásobného přenesení vlastního jména vidíme u názvu jedné pseudo-horniny. Křesťanské označení Boha jako Nejsvětější Trojice, anglicky Trinity, bylo transonymizací přeneseno na název projektu Trinity Test (autorem tohoto názvu je fyzik R. Oppenheimer). Další transonymizace dala vznik místnímu vlastnímu jménu Trinity Test Site. Na této lokalitě ve White Sands Missile Range u Alamogorda v Novém Mexiku, USA, byla zkušebně odpálena 16. července 1945 první atomová bomba. Přetavením tavných arkózových písků vznikla sklovitá pseudo-hornina. Byla podle lokality označena trinitit. Její ruská obdoba z atomové střelnice kazachstánského Semipalatinsku se jmenuje charitončik podle fyzika Julije Charitona.